Karl Gustav Jung

DUH U ČOVEKU, UMETNOSTI I KNJIŽEVNOSTI

Karl Gustav
Jung

Duh u čoveku, umetnosti i književnosti

MIBA BOOKS

Beograd, 2024.

Naslov originala
Carl Gustav Jung
ÜBER DAS PHÄNOMEN DES GEISTES IN KUNST UND WISSENSCHAFT
(the full contents of Gesammelte Werke Band 15)
Copyright © 2007 Foundation of the Works of C. G. Jung, Zürich

Izdavač
Miba books DOO,
Dušana Vukasovića 33, Beograd

Za izdavača
Miloš Seferović

Urednik
Žana Jevtić

Prevod
Rastko Kostić

Lektura i korektura
Milena Grujić

Priprema za štampu
Aleksandar Petrović

Plasman
011/713-80-36
065/2783-448

Tiraž
1.000 primeraka

Štampa
Neven, Beograd

SADRŽAJ

I

PARACELZUS 9

PARACELZUS KAO LEKAR 23

II

FROJD U SVOM ISTORIJSKOM OKVIRU 51

U ZNAK SEĆANJA NA SIGMUNDA FROJDA 63

III

RIHARD VILHELM:IN MEMORIAM 77

IV

O ODNOSU ANALITIČKE PSIHOLOGIJE PREMA POEZIJI 93

PSIHOLOGIJA I KNJIŽEVNOST 121

V

ULIKS: MONOLOG 155

APPENDIKS 193

PIKASO 199

Zvonimir Kostić: UMESTO POGOVORA 209

I

PARACELZUS
PARACELZUS KAO LEKAR

PARACELZUS[1]

Taj izuzetan čovek, Filipus Aureolus Bombas fon Hoenhajm, poznat kao Teofrast Paracelzus[2] rodio se u ovoj kući 10. novembra 1493. Njegov srednjovekovni um i istraživački duh ne bismo pogrešno tretirali ako bismo, imajući na umu običaje njegovog vremena, prvo bacili pogled na poziciju Sunca u znaku Škorpiona, znaka koji je, prema drevnoj tradiciji, odgovarao lekarima, poslenicima u stvarima trovanja i isceljenja. Vladalac Škorpije je ponosni i ratoborni Mars, koji objedinjuje snagu sa ratničkom hrabrošću i slabost sa silovitošću prema svađi i plahovitosti. Tok Paracelzusovog života svakako nije protivrečio njegovom ličnom horoskopu.

2 Ako se sada vratimo sa neba na zemlju na kojoj je bio rođen, videćemo kuću njegovih roditelja sagrađenu u dubokoj, osamljenoj dolini, nad koju se nadnose mračne šume, okružene natmurenim, veoma visokim planinama koje se završavaju pustopoljinama nalik na brdske padine i strmine okolo sumornog Ajnzidelna. Tu se visoki vrhovi

1 Predavanje održano u kući u kojoj je Paracelzus bio rođen, u Ajnzidelnu (kanton Svic), juna 1929, pod pokroviteljstvom Književnog kluba Ciriha i objavljeno u *Der Lesezirkel* (Cirih), XVI: 10 (sept. 1929). Ponovno objavljeno u *Wirklichkeit der Seele* (Cirih , 1934) i kao pamflet *{Wirklichkeit der Seele,* Zürich, 1934).

2 Vidi izdanje Paracelzusovih spisa koje je pripremio Bernhard Ašner.

Alpa uzdižu pretećи, a snaga zemlje očito sputava ljudsku volju; zastrašujuće živa, zemlja drži čoveka čvrsto vezanog za svoje tle i nameće mu svoju volju. Ovde, gde je priroda moćnija od čoveka, niko ne može da izbegne njen uticaj; voda koja se mreška, uzdignute stene, čvornovato, moćno korenje drveća i strmoglavi klifovi – sve ovo izaziva u duši svakoga rođenog tamo nešto što nikada ne može da bude iskorenjeno, dajući mu tu karakterističnu švajcarsku svojeglavost, upornost, neosetljivost i urođeni ponos koji se tumače na raznovrsne načine – pozitivno kao samopouzdanje, negativno kao hladnokrvna tvrdoglavost. „Švajcarci se odlikuju plemenitim duhom slobode, ali takođe izvesnom hladnoćom koja je manje ugodna," napisao je jednom prilikom izvesni Francuz.

3 Čini se da su Otac Sunce i Majka Zemlja bili istinskiji tvorci Paracelzusovog karaktera od njegovih roditelja po krvi. Jer, u svakom slučaju, Paracelzus po očevoj liniji nije bio Švajcarac već Švaba, sin Vilhelma Bombasta, nezvaničnog potomka Georga Bombasta od Hoenhajma, Velikog Majstora Reda Vitezova Svetog Jovana. Ali, s obzirom da je bio rođen pod magičnim uticajem Alpa, u okrilju jedne moćnije prirode koja ga je, nezavisno od njegovog porekla, učinila svojim sopstvenim sinom, Paracelzus je u skladu sa čudnim topografskim zakonom koji upravlja ljudskim naravima, došao na svet po karakteru kao Švajcarac.

4 Njegova majka potiče iz Ajnzidelna, i ništa se ne zna o njenom uticaju na sina. S druge strane, njegov otac predstavlja na izvestan način zagonetku. On je zalutao u ovu zemlju kao lekar i nastanio se u tom zabačenom mestu

pored puta za hodočasnike. Kakvo je on imao pravo, pošto je rođen iz nezakonite veze, da ponese plemenito ime svog oca? Možemo da naslutimo kakva se tragedija odvijala u duši nezakonitog deteta: tmuran, usamljeni čovek lišen prava koje se stiče rođenjem, ozlojeđen na svoj zavičaj u usamljenosti njegove šumovite doline, a ipak, sa skrivenom čežnjom očekuje novosti od hodočasnika o spoljašnjem svetu u koji se nikada neće vratiti. On je aristokratski život i zadovoljstva kosmopolitizma nosio u svojoj krvi, gde su oni i ostali zakopani. Ništa ne vrši snažniji uticaj na ljudsku psihu, pogotovu dečiju, od života koji njegovi roditelji nisu živeli. Tako da možemo pretpostaviti da je otac izvršio najjači uticaj na mladog Paracelzusa, koji će svoj život usmeriti u sasvim suprotnom smeru.

Velika ljubav – uistinu, njegova jedina ljubav – vezala je Paracelzusa za oca. To je bio jedini čovek koga se on sećao s ljubavlju. Odani sin, poput njega, nastojaće da ispravi greške svog oca. Svekolika rezignacija u ličnosti oca će se pretvoriti u vatrenu ambiciju kod sina. Očeva ozlojeđenost i očigledno osećanje inferiornosti napraviće od sina osvetnika očevih grešaka. On će isukati mač protiv svakog autoriteta, i ratovaće protiv svega što polaže pravo na *potestas patris,* kao da se radilo o neprijatelju njegovog rođenog oca. Ono što je otac izgubio ili čega je morao da se odrekne – uspeh, slava, slobodan lutalački život u velikom svetu – sin će morati da ponovo osvoji. I, sledeći tragičan zakon, on će morati da raskine sa svojim prijateljima, što je predodređena posledica sudbinske veze sa njegovim jedinim prijateljem, ocem – budući da se psihička endogamija plaća teškim kaznama.

6 Priroda je, što nije neuobičajeno, veoma loše obdarila Paracelzusa za ulogu osvetnika. Umesto herojske figure koja bi odgovarala buntovniku spremnom da izvede pobunu, priroda ga je obdarila figurom čija je visina iznosila samo pet stopa, gornjom usnom koja je bila isuviše kratka i nije mogla da sasvim prekrije njegove zube (što je često osobeni znak nervoznih ljudi) i, kako se čini, karlicom koja je svakog zaprepastila svojom ženstvenošću, kada su, u XIX veku, iskopane njegove kosti u Salcburgu.[3] (Paracelzus je umro 24. septembra 1541. u Salcburgu, gde je spaljen na groblju Sveti Sebastijan, tamo „gde se spaljivala sirotinja iz sirotišta"). Postoji čak i legenda da je bio evnuh, mada na osnovu onog što znamo za ovo nema nekih pouzdanijih dokaza. U svakom slučaju, čini se da ljubav nikada nije uplela svoje ruže u njegov zemaljski život, jer je njegov karakter bio u dovoljnoj meri bodljikav takav kakav je bio.

7 Verovatno da još ne bejaše ni dospeo u doba da nosi oružje, kada se taj čovečuljak latio mača koji je bio suviše veliki za njega, od koga se potom retko odvajao, najviše zbog toga što je u „jabuci" na balčaku čuvao svoje pilule tinkture opijuma koje su predstavljale njegovu pravu magiju *(arcanum).* Budući tako opremljena, ova figura kojoj u izvesnoj meri nije nedostajala komičnost, uputila se na veličanstvena i rizična putovanja koja su je odvela u Nemačku, Francusku, Italiju, Holandiju, Dansku, Švedsku i Rusiju. Za ovog ekscentričnog čudotvorca, gotovo drugog

3 Paracelzus je umro 24. septembra, u Salcburgu, gde je sahranjen na groblju Sveti Sebastijan „u domu za siromahe" (Jakobi, u svom izdanju Paracelzusovih izabranih dela, p. ixi).

Apolonija od Tijane, pretpostavlja se, prema legendi, da je putovao u Afriku i Aziju, gde je otkrio najveće tajne. Nikada se nije poduhvatio nikakvih redovnih studija, jer je potčinjavanje autoritetu za njega bilo tabu. On je bio samosvojan čovek, koji je smislio za sebe odgovarajući moto: *Alterius non sit, qui suus esse potest*[4], što je ispravno i prikladno švajcarsko osećanje. Sve što je zadesilo Paracelzusa na njegovim beskrajnim putovanjima mora zauvek da ostane u oblasti nagađanja, ali se tu verovatno radi o neprekidnom ponavljanju onoga što mu se dogodilo u Bazelu. Godine 1525, kao već slavnog lekara, pozvalo ga je u Bazel gradsko veće, gde je ovo potonje očigledno delalo u jednom od onih retkih nastupa pravednosti koji se tu i tamo događaju tokom istorije, kao što takođe pokazuje naimenovanje mladog Ničea. Naimenovanje Paracelzusa je imalo unekoliko neugodan povod, pošto je Evropa u to vreme patila od besprimerne epidemije sifilisa koja je izbila nakon napuljskog rata. Paracelzus je dobio mesto gradskog lekara, ali se ponašao sa potpunim pomanjkanjem otmenosti što nije bilo ni najmanje po ukusu ljudi univerziteta ili javnosti koja ga je obožavala. On je skandalizovao ove prve izdajući recepte na jeziku konjušara i sudopera, što će reći, na nemačkom; potonje je uznemiravao pojavljujući se na ulici, ne u svojoj službenoj odeći, nego u radničkom kožuhu. Među svojim kolegama bio je najomraženiji čovek u Bazelu, i nijedan red nije ostao nenapadnut u njegovim medicinskim traktatima. Bio je poznat kao „besni bik", „ludi magarac iz Ajnzidelna."

4 „Neka ne bude drugačiji onaj ko može da bude svoj."

On je svima uzvraćao još gorim, oštrijim pogrdama, daleko od toga da pruži primer lepog ponašanja.

8 U Bazelu, sudbina mu je zadala udarac koji ga je duboko potresao: izgubio je prijatelja i svog omiljenog učenika, humanistu Johanesa Oporinusa, koji ga je podlo izdao i snabdeo njegove neprijatelje najmoćnijom municijom. Posle toga, sam Oporinus je zažalio zbog svoje nelojalnosti, ali bilo je prekasno: šteta više nije mogla da se popravi. Ništa, međutim, nije moglo da obuzda arogantno i buntovno ponašanje Paracelzusa; naprotiv, izdaja je samo pojačala takvo ponašanje. On je ubrzo krenuo na putovanja, na kojima je najčešće bio pritisnut siromaštvom i često primoran na prošnju.

Kada je napunio trideset i osam godina, u njegovim spisima se ispoljila karakteristična promena; pored medicinskih, počele su da se pojavljuju i filozofske rasprave. Teško da je „filozofski" najbolji izraz za ovaj duhovni fenomen – bolje bismo učinili ako bismo ga nazvali „gnostičkim". Ova izuzetna psihička promena se obično pojavljuje nakon što je pređena središnja tačka života, i može se opisati kao povratna putanja psihičkog kretanja. Ova suptilna promena veoma se retko može uočiti na prvi pogled; kod najvećeg broja ljudi ona se odvija, kao i sve važne stvari u životu, ispod praga svesti. Kod velikih umova ova promena se manifestuje kao preobražaj intelekta u neku vrstu spekulativne ili intuitivne duhovnosti, kao na primer u slučajevima Njutna, Svedenborga i Ničea. Kod Paracelzusa tenzija između suprotnosti nije bila toliko izražena, mada je bila dovoljno uočljiva.

9 Ovo nas dovodi, nakon što smo dotakli spoljašnje aspekte i preokrete u njegovom ličnom životu, do Paracelzusa kao duhovnog čoveka, i sada ulazimo u svet ideja koji mora da se čini neobično mračnim i konfuznim čoveku sadašnjice, ukoliko ne poseduje neka posebna znanja o mentalitetu poznog srednjovekovlja. Kao vrhunac paradoksa, Paracelzus je – uprkos svom visokom uvažavanju Lutera – umro kao dobar katolik, u čudnoj suprotnosti sa svojom paganskom filozofijom. Teško je pretpostaviti da je katolicizam jednostavno bio njegov način života. Za njega je verovatno to bilo toliko očigledna i krajnje nerazumljiva stvar, da nikada nije ni razmišljao o njoj, jer bi u suprotnom upao u nevolje u odnosima sa Crkvom i sa sopstvenim osećanjima. Paracelzus je očigledno pripadao onoj vrsti ljudi koji svoj intelekt i svoja osećanja čuvaju u različitim pregradama, tako da su u stanju da srećno razmišljaju služeći se intelektom, a da pritom ne rizikuju raskid sa ubeđenjima sopstvenih osećanja. Doista je veliko olakšanje kada jedna ruka ne zna šta čini ona druga, i bila bi nepotrebna radoznalost želeti da se sazna šta bi se desilo kada bi se ove dve ruke ikada sukobile. U to doba, kada bi se sve odvijalo bez smetnji, one se ne bi sukobljavale – to je izrazita osobina tog specifičnog doba – i to je u jednakoj meri čudno kao i mentalitet, na primer, pape Aleksandra VI i celokupnog višeg sveštenstva ćinkvećenta. Baš kao što se u umetnosti ispod okrilja crkve pojavio vedri paganizam tako je, iza zavese sholastičke rasprave, duhovni paganizam ponovo procvetao u neoplatonizmu i prirodnoj filozofiji. Među vođama ovog pokreta upravo je neoplatonizam humaniste

Marsilija Fićina nadahnuo Paracacelzusa, kao i tolike druge „moderne" stvaralačke umove toga doba. Ništa u tolikoj meri ne odlikuje eksplozivni, revolucionarni, futuristički duh tog vremena, koji je ostavio protestantizam daleko iza sebe i anticipirao XIX vek, kao moto na knjizi Agripe fon Neteshajma *De incertitudine et vanitate scientiarum* (1527):

> Nullis his parcet Agrippa,
> Contemnit, scit, nescit, flet, ridet,
> irascitur, insectatur, carpit omnia,
> ipse philosophus, daemon, heros, deus et omnia.[5]

10 Svitala je nova era, pad autoriteta crkve bio je na pomolu, a sa njim je nestajala metafizička sigurnost čoveka gotike. Ali dok se u latinskim zemljama antika probijala u svakom zamislivom obliku, varvarske germanske zemlje, umesto da se okrenu klasičnim vremenima, podlegle su primitivnom iskustvu duha u svoj njegovoj neposrednosti, u različitim oblicima i na različitim nivoima, otelotvorenom u velikim i veličanstvenim misliocima i pesnicima poput Majstora Ekharta, Agripe, Paracelzusa, Angelusa Silesiusa i Jakoba Bemea. Svi oni pokazuju primitivnu ali silovitu originalnost preko strasnog jezika koji se oteo tradiciji i autoritetu. Pored Bemea, verovatno je najžešću pobunu u tom pogledu izveo Paracelzus. Njegova filozofska terminologija je u tolikoj meri individualna i toliko proizvoljna da

5 „Agripa ne štedi nijednog čoveka: on opoganjuje, zna, ne zna, plače, smeje se, riga gnev, grdi, toroče o svim stvarima; budući sam filozof, demon, heroj, bog i sve stvari."

naveliko prevazilazi „snažne reči" gnostika po ekscentričnosti i nabujalosti stila.

11 N ili Hilijaster, najviši kosmogonijski princip, koji odgovara gnostičkom demijurgu, je Ilijaster ili Hilaster, hibridna smesa hyle (materije) i astruma (zvezde). Ovaj koncept može da se prevede kao „kosmička materija." To je nešto poput „Jednog" Pitagore i Empedokla, ili Heimarmene stoika – primitivna koncepcija primarne materije ili energije. Grčko-latinska kovanica nije ništa više od pomodnog ukrasa kitnjastog stila, kulturna uglađenost za veoma drevnu ideju koja je takode fascinirala presokratovce, mada nema razloga za pretpostavku kako je Paracelzus ovu ideju preuzeo od njih. Ove arhetipske slike pripadaju čovečanstvu u celini i mogu da se pojave autohtono u bilo čijoj svesti u svako doba i na bilo kom mestu, a za njihovo ponovno pojavljivanje potrebne su samo povoljne okolnosti. Pogodan trenutak za njihovo izbijanje uvek je kada dotadašnji pogled na svet doživljava svoj slom, potirući sve dotadašnje formule koje su najčešće imale svrhu da daju odgovore na ključna životna pitanja. To je zapravo sasvim u skladu sa psihološkim zakonom prema kojem, kada čovek izgubi veru u dotadašnja pravila, mora da uzvikne: „Ipse philosophus, daemon, heros, deus et omnia," i kada religijsko ushićenje duha nestane na njegovom mestu mora da iznikne primordijalna slika stvaralačke materije.

12 U krajnjoj suprotnosti sa hrišćanskim pogledom, najviši paracelzovski princip je u punoj meri materijalistički. Duhovni princip zauzima drugo mesto, postajući *anima mundi* koja proizilazi iz materije, on postaje „Ideos" ili

„Ides", „Mysterium magnum" ili „Limbus major, duhovno biće, jedna nevidljiva i nedokučiva stvar". Sve je sadržano u ovom principu u obliku platonovske „eidole", arhetipa, srodne ideje koju je, može biti, u Paracelzusa usadio Marsilio Fićino. „Limbus" je krug. Oživljeni svet je veći krug a čovek je „Limbus minor", manji krug. On je mikrokosmos. U skladu sa tim, sve što je izvan nalazi se unutra, sve što je iznad, nalazi se ispod. Između svih stvari u većim ili manjim krugovima vlada „sklad" (correspondentia), pojam koji kulminira u Svedenborgovom *homo maximus-u* kao divovska antropomorfizacija univerzuma. U nešto primitivnojoj koncepciji Paracelzusa nedostaje antropomorfizacija. Za njega su čovek i svet podjednako agregati animirane materije, a ovo je istovremeno ideja koja je bliska sa naučnim koncepcijama poznog XIX veka, s tom razlikom što Paracelzus nije razmišljao mehanički, na način inertne, hemijske materije, nego na primitivan animistički način. Po njemu je priroda vrvela od veštica, inkuba, ženskih duhova koji se obljubljuju sa muškarcima u njihovim snovima, đavola, vazdušnih duhova, vodenih vila itd. Animacija koju je on lično psihički iskusio, predstavljala je istovremeno i animaciju prirode. Psihička smrt svih stvari koja je nastupila u naučnom materijalizmu još uvek je bila daleko, ali je on za nju pripremio teren. On je još uvek bio animista, u skladu sa svojim primitivnim duhovnim životom, ali isto tako je bio i materijalista. Materija, kao nešto što je beskrajno rasprostranjeno u prostoru, predstavlja krajnju suprotnost onoj koncepciji organskog kao što je psiha. Svet duhova i vodenih vila se uskoro bližio kraju, i moći će da vaskrsne

jedino u psihološkoj eri, kada će se čovek pitati kako su i kada takve drevne istine mogle da budu zaboravljene. Ali, naravno, mnogo je jednostavnije pretpostaviti da ono što ne razumemo – ne postoji.

13 Svet Paracelzusa, u makrokosmičkom i mikrokosmičkom vidu, sastojao se od animiranih čestica, ili *entia.* Bolesti su, takode, bile entia, i na isti način postojao je *ens astrorum, veneni, naturale, spirituale* ili *ideale.* Veliku epidemiju kuge koja je besnela u to vreme, protumačio je on u pismu caru, izazvali su ženski duhovi koji se obljubljuju sa muškarcima sa kojima spavaju i ti duhovi su začeti u kuplerajima. Ens je predstavljala drugo „duhovno biće", otuda u svojoj knjizi *Paragnanum* kaže: „Bolesti nisu tela, pa iz tog razloga duh treba lečiti duhom." Pod ovim je mislio da, u skladu sa doktrinom korespondencije, za svaki *ens morbi* postoji prirodni „arkanum" koji je mogao da se upotrebi kao lek koji odgovara datoj bolesti. Iz tog razloga on nije davao klinički ili anatomski opis bolesti, nego na osnovu njihovih odlika – tako da su, na primer, postojale „vinske" bolesti, koje su mogle da budu izlečene uz pomoć odgovarajućeg arkanuma, u ovom slučaju pomoću vinskog sirćeta. Otuda je Paracelzus veoma uvažavao učenje o znacima, koje je, izgleda, bilo jedan od glavnih principa narodne medicine u to doba, pošto su ga koristile primalje, vojni hirurzi, vračare i nadrilekari. Prema ovom učenju, biljke, na primer, sa listovima u obliku ljudske šake dobre su za bolesti ruku, i slično.

14 Bolest je za Paracelzusa bila „prirodna pojava, duhovna, živa stvar, seme." Možemo sa sigurnošću reći kako je

za njega bolest bila ispravan i nužan sadržaj života koji živi zajedno sa čovekom, a ne omraženo „strano telo" kao što to mi danas mislimo. Bolest je bila pitoma i dobronamerna prema lekovima koji su, po njemu, prisutni u prirodi i koji su, kao sadržaji prirode, potrebni prirodi kao što su bolesti bile neophodne čoveku. Ovde bi i lekar iz našeg vremena mogao da stegne ruku Paracelzusu i kaže: „Ne mislim da je baš tako, ali nije ni mnogo daleko od istine." Celi je svet, kaže Paracelzus, apoteka, a Bog je glavni apotekar.

15 Paracelzus je posedovao duh tipičan za kritičko vreme prelaznog doba. Njegov istraživački i borbeni intelekt se oslobodio duhovnog pogleda na svet kome su njegova osećanja i dalje bila privržena. *Extra ecclesiam nulla salus* – ova izreka važi do najvećeg stepena za svakog čoveka čija ga duhovna transformacija odvodi izvan magijskog kruga tradicionalnih svetih slika koje, kao krajnje istine, zatvaraju horizont: on gubi sve svoje dotadašnje utešitelne predrasude, čitav njegov svet se raspada, a on još ništa ne zna o drugačijem poretku stvari. Čovek tada postaje osiromašen, spušta se na nivo malog deteta, kome je novi svet još uvek potpuno nepoznat, i u stanju je jedino da uz teškoće prizove prastara iskustva ljudskog roda koja mu govore iz njegove krvi. Sve na šta je mogao da se osloni nestalo je, i on mora iz sopstvenog iskustva da izgradi novi svet.

16 Na svojim dugačkim putovanjima Paracelzus je stekao ogromno iskustvo, ne prezirući čak da zaviri u najopasnije izvore, jer je bio neuporedivi pragmatičar i empiričar. Sav taj sirovi materijal prihvatao je bez predrasuda, izvlačeći istovremeno iz primitivne tame svoje sopstvene psihe

filozofske ideje fundamentalne za njegov rad. On je izvukao iz tame stara paganska verovanja koja su tavorila u najmračnijem narodnom sujeverju. Iz hrišćanske duhovnosti preobraćene u primitivni animizam, Paracelzus je, pomoću svog sholastičkog učenja, stvorio filozofiju koja nije imala nikakav prototip u hrišćanstvu, već je daleko više bila nalik učenju najomraženijih neprijatelja crkve – gnostika. Poput svakog nemilosrdnog inovatora koji se suprotstavlja autoritetima i tradiciji, Paracelzus je bio u opasnosti da se vrati upravo na one stvari koje su drugi već odbacili i da na taj način dospe do beživotnog i krajnje destruktivnog stajališta. Ali, verovatno zahvaljujući činjenici da su, dok se njegov intelekt vraćao u daleku prošlost, njegove emocije još uvek težile tradicionalnim vrednostima, pa su i sve posledice regresije bile izbegnute. Zahvaljujući ovoj nepodnošljivoj suprotnosti, regresija se preobrazila u progresiju. Paracelzus nije poricao duh u koji je verovao, ali mu je suprotstavio princip materije: zemlju kao suprotnost nebu, prirodu kao suprotnost duhu. Iz ovog razloga on nije bio slepi uništavalac, genije-šarlatan poput Agripe, nego otac prirodne nauke, pionir novog duha, i zbog toga se s pravom slavi i danas. On bi svakako odmahnuo glavom na ideju zbog koje ga neki od njegovih savremenih učenika najviše poštuju. Njegovo najvrednije otkriće nije bilo „panpsihizam" – ovo još uvek predstavlja ostatak njegovog primitivnog *participation mystique* sa prirodom – već *materija i njeni kvaliteti.* Nivo svesti njegovog doba i postojeći nivo znanja nisu mu dozvoljavali da čoveka sagleda izvan okvira prirode u celini. To je bilo ostavljeno za XIX vek. Nerazmrsivo, nesvesno

jedinstvo čoveka i sveta je i dalje bila apsolutna činjenica, ali je njegov intelekt počeo da se protiv nje bori, koristeći sredstva naučnog empirizma. Savremena medicina nije više u stanju da poima psihu kao puki dodatak telu i počinje sve više da uzima u obzir i „psihički faktor". U ovom pogledu ona se približava paracelzusovskom konceptu psihički oživljene materije, sa rezultatom da se celi duhovni fenomen Paracelzusa pojavljuje u novom svetlu.

17 Kao što je za svoje doba bio veliki pionir medicine, tako i danas Paracelzus predstavlja simbol jedne važne promene koja se odvija u našem shvatanju prirode bolesti i samog života.